

بررسی جامعه شناختی تاثیرات
شبکه های اجتماعی مجازی بر مناسبات خانوادگی

• دکتر شیرین احمدنیا

چکیده

نگارنده در این نوشتار بر آن بوده است تا به وجودی از زندگی اجتماعی یعنی به تعاملات و مناسبات زندگی افراد خانواده - در چارچوب ارتباطی همسران و نیز در سطح والدین و فرزندان - پیردازده که می توانسته از پدیده‌ی گسترش شبکه‌های اجتماعی در فضای مجازی و اینترنتی تاثیر پذیرد. شواهد، نظریه‌ها و یافته‌هایی در چارچوب امتیازات و فرصت‌ها، همچنانکه، چالش‌ها و تهدیدها از منظر جامعه‌شناسی خانواده مورد بررسی قرار گرفته است و ضمن مروری بر ادبیات موجود، به برخی پیشنهادات و راهکارهای درجهت کاستن از آسیب‌های احتمالی و افزایش سودمندی کاربرد شبکه‌های اجتماعی در جهت تقویت مناسبات خانوادگی اشاره شده است. در جمعبندی، ملاحظه می شود که تعاملات در فضای شبکه‌های اجتماعی مجازی نیزکه روی دیگر مناسبات در فضای ارتباطی زندگی اجتماعی هر چند دارای ویژگی‌ها و امکانات خاص خود در زمینه‌ی شدت و گستره‌ی ارتباطات ورفع مواعنی چون بعد مکان و در نتیجه، دسترسی پذیری تسهیل یافته تری است ارتباطات انسانی را به‌گونه‌ی مشابهی در معرض آسیب‌های شناخته شده‌ی زندگی مدرن قرار می‌دهد و در نتیجه، حضور فعال در صحنه‌ی تعاملات شبکه‌های اجتماعی مجازی نیز، مستلزم نظارت‌های اجتماعی متعارف و اعمال تمھیداتی در جهت حفظ سلامت روابط اجتماعی است همان‌گونه که کمابیش در شرایط مناسبات در شبکه‌ی روابط غیر مجازی صادق است.

کلمات کلیدی: شبکه‌های اجتماعی، مناسبات خانوادگی، جامعه‌شناسی خانواده، روابط بین نسلی

• مقدمه

جامعه ایرانی نیز همچون سایر جوامع جهان، سالهاست که عصرگسترش ارتباطات انسانی و اجتماعی با کاربرد وسائل ارتباط جمعی مدرن را تجربه کرده است و درنتیجه‌ی این مواجهه، شئون زندگی اجتماعی و فرهنگی آن، از تبعات مثبت و منفی حضور و فعالیت اعضای آن در سپهر روابط در دنیای مجازی اثر پذیرفته است. ابزار تکنولوژیک رسانه‌ای که بعد مادی فرهنگ تلقی می‌شود، در جریان ارتباطات و داد و ستد های بین المللی، در عصر حاضر باشتباب فرازینده‌ای، در دسترس افراد به ویژه نسل جوان قرار می‌گیرد، دسترسی به کاربرد روز افروزن این ابزار، خود، زمینه ساز انتشار و سرایت ارزش‌ها و هنجارها و الگوهای رفتاری پیوسته به آن، که بعد غیر مادی فرهنگ را تشکیل می‌دهد، نیز می‌شود، که پیامدها و نقاط ضعف و قوت چنین مناسباتی، از جمله در قالب همایش‌های علمی و تأملات سیاسی- اجتماعی، موضوع بحث و تبادل نظر و تأمل ورزی صاحب نظران خاستگاه‌های مختلف علمی به ویژه در حیطه‌ی علوم انسانی و اجتماعی است. نظر به استقبال روز افروزن افراد جامعه از امکاناتی که تحت عنوان شبکه‌های اجتماعی و رسانه‌های جدید برای برقراری تعاملات و مناسبات ارتباطی میان افراد انسانی در این جامعه نیز همچون بسیاری جوامع دیگر فراهم شده، نگارنده در این نوشتار برآن است تا به وجودی از زندگی اجتماعی یعنی به تعاملات زندگی در دنیای واقعی (غیر مجازی)، در سطح روابط و مناسبات خانوادگی (در چارچوب ارتباطی همسران و در سطح مناسبات والدین و فرزندان) بپردازد که گمان می‌رود در جریان تاثیر پذیری از پدیده‌ی گسترش شبکه‌های اجتماعی در فضای مجازی و اینترنتی قرار داشته و به این ترتیب، امتیازات و فرصت‌هایی را آشکار کند همچنان که، چالش‌ها و تهدیدهایی را آشکار کرده است.

• مفهوم شبکه‌های اجتماعی

"شبکه اجتماعی به شبکه‌ای اطلاق می‌شود که از ارتباطات اجتماعی افراد جامعه نشات می‌گیرد. این ارتباطات اجتماعی می‌تواند دوستی‌ها، روابط اقتصادی، روابط شغلی، روابط فامیلی، ارتباطات تلفنی، تاثیرگذاری و تاثیرپذیری فرهنگی و... را در برگیرد. همچنین این ارتباطات می‌توانند یک طرفه یا دوطرفه بوده و در این شدت وحدت گوناگون باشند" [۱]. نمک دوست [۲]. در مقدمه‌ای که بر ترجمه‌ی کتاب "تاریخ/اجتماعی رسانه‌ها، ارگوتنیبرگ تا اینترنت" نگاشته است با اشاره به این نکته که انسان را "موجود ارتباط‌گر" می‌شناسند، یادآور شده است که "انسان یگانه موجودی است که از رسانه‌ها برای برقراری ارتباط، در مقیاس‌های محلی، ملی و جهانی، بهره می‌گیرد، چندان که تاریخ نوین جامعه‌ها و تمدن انسانی را به هیچ وجه نمی‌توان بدون حضور رسانه‌ها درک و فهم کرد" و بر درهم آمیختگی رسانه‌ها با وجود گوناگون حیات اجتماعی تاکید کرده است.

• طرح مساله:

نهادهای مختلف زندگی اجتماعی نظیر نهادهای اقتصادی، سیاسی، آموزشی و حتی مذهبی در عصر ارتباطات مجازی از نفوذ اینترنت و شبکه‌های ارتباطی تاثیر پذیرفته اند اما شاید یکی از مهم‌ترین این عرصه

های خانواده باشد که موضوع یکی از برسابقه ترین حوزه های مطالعاتی در رشته‌ی جامعه شناسی یعنی جامعه شناسی خانواده است.

امکانات ارتباطی وسیع و پردامنه ای که اینترنت و شبکه های ارتباطی در دنیای مجازی در اختیار افراد فراتراز مرزهای مرسوم جغرافیایی فراهم می آورند، بی تردید تاثیر مستقیم خود را بر شکل گیری روابط انسانی و تسهیل و تقویت و همچنین در مواردی تضییف برخی اشکال مالوف سنتی ترباقی گذاشته است. در واقع می توان گفت پیشرفت سریع تکنولوژی، حتی منجر به حذف تدریجی برخی از ابزار متدائل در زندگی روزمره نسل های قبلی شده که از منظر و دسترس نسل های جدیدتر به تدریج کنار می روند (نظیر نامه نگاری کاغذی و بایگانی دفتری واستفاده از عکس های مقوای و آلبوم های کاغذی سنتی) و امروزه شاهد جایگزینی آن ها، با اشکالی نوین از شیوه های تبادل پیام تبریک همچون کارت های تبریک اینترنتی شده ایم. به همین ترتیب هم، در عرصه ای اشکال رابطه های صمیمانه در صحنه ای روابط اجتماعی نیز شاهد جایگزینی بسیاری از ارتباطات و تعاملات چهره به چهره و مستقیم با انواعی از دیدارها و تبادل پیام های دوستی و معاشرت در دنیای مجازی هستیم که تا آن جا پیش رفته که حتی برای جبران ضعف انعکاس احساسات از پس مانیتورهای کامپیوتر یا موبایل ها، افراد متousel به رد و بدل کردن نمادهای دیداری و صورتک های تعییه شده برای جایگزینی حرکات چهره و شکل های نوینی از تبادل پیام های غیرکلامی می شوند.

گفته می شود که: "بیشترین حوزه ای که از شبکه های اجتماعی تاثیرپذیرفته حوزه ارتباطات و تعاملات انسانی است، شبکه های اجتماعی مرزهای قراردادی و عرفی را از میان برداشته و افراد را از ورای مرزهای جغرافیایی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و عقیدتی کنار هم نشانده است. همچنین شبکه های اجتماعی حوزه اطلاع رسانی رانیزدگرگون کرده است. شبکه های اجتماعی رجوع به رسانه های مکتوب و سنتی را به شدت کاهش داده اند" [۴]. در کنار تاثیر مثبتی که شبکه های اجتماعی بر کاهش دادن فاصله ها و رشد اطلاع رسانی داشته اند، از سوی دیگر مشاهده شده است که موجب کاهش ارتباط رودر رو و فیزیکی انسان های نیز شده اند، و مشاهدات نشان داده که، کاربران شبکه های اجتماعی کمتر به دیدار دوستان و بستگان خود می روند و به جای آن به صورت آنلاین و یا ارسال کامنت و گذاشتن پیام با آن ها ارتباط برقرار می کنند و کمتر با اعضای خانواده خود صحبت می کنند و همچنین هنگامی که در کنار اعضای خانواده خود هستند کارها و فعالیت های خود را از طریق ابزارهای ارتباطی پیگیری می کنند (همان منبع). به این ترتیب، شبکه های اجتماعی تغییرات بنیادین در سبک زندگی و فرهنگ جوامع مختلف ایجاد می کنند و توانسته اند بر ادبیات افراد جامعه تاثیر بگذارند، پوشش آنها و همچنین روابط با جنس مخالف را دگرگون کنند: کاربران شبکه های اجتماعی از این شبکه ها برای بیان رویدادهای زندگی خود، خاطرات، موقعیت اجتماعی و مانند اینها استفاده می کنند و یا از طریق به اشتراک گذاشتن افکار و عقایدشان با دیگران به گفتوگو می پردازند و بدین ترتیب احساسات گوناگون خود را به گونه ای تخلیه می کنند" [۴]. شایان توجه است که "ایرانیان یکی از فعل تربیت گروه ها در شبکه های اجتماعی شناسایی شده اند و زبان فارسی رتبه ای بین چهار تا هفت را در میان محبوب ترین زبان ها در وبلاگ ها به خود اختصاص داده است" [۱]. در این میان جامعه، امروزه نسبت به رواج گسترده ای حضور افراد به ویژه نسل جوان که به سواد رسانه

ای مدرن مجهرتاز انسنل های پیشین است و به تبعات اجتماعی - فرهنگی آن حساسیت نشان می دهد. مسئولین و افراد جامعه در پی یافتن چاره جویی هایی در قبال افزایش آسیب پذیری مناسبات متعارف اجتماعی و به ویژه بنیان زندگی خانوادگی، در جریان اقبالی است که نسبت به شبکه های اجتماعی به وجود آمده است. بنا به دیدگاه سید رضا نقیب السادات، فناوری های جدید در تکیب با ایدئولوژی طراحان آن عرضه می شود و نمی توان نگاه مستقل به آن ها داشت. او با اشاره به ماهیت فناوری و جهت گیری آن توضیح می دهد: «شما نمی توانید بگویید من ماهواره را آوردم، اما نمی خواستم باور غربی با آن وارد شود. این امکان ندارد. وقتی فناوری در جامعه ای وارد می شود که بومی نیست، آسیب ها و مخاطرات خود را وارد می کند. به عنوان مثال زمانی که اینترنت، موبایل و همین شبکه های اجتماعی وارد ایران شد، چون بومی کشور ما نبود، در ابتدا نتوانستیم آن ها را مدیریت کنیم و منجر به آسیب شد» [۳].

چندی است که پرداختن به نقاط مثبت و منفی گسترش پدیده شبکه های اجتماعی مجازی، موضوع تحقیقات و پژوهش های فرهنگی و اجتماعی قرار گرفته است. به عنوان مثال، در ارتباط با مزایای این شبکه ها از عده ای از محققان نقل شده است که شبکه های مجازی افزایش معاشرت اجتماعی را به بارمی آورد و در عین حال، از سوی دیگر، نگرانی هایی درخصوص نقش شبکه های اجتماعی در کاهش ارتباطات خانوادگی مطرح است.

در زمرة ی آسیب های نوپدید که در ارتباط با کاربرد انواع شبکه های اجتماعی مجازی شناسایی شده است، مشکل اعتیاد اینترنتی قرار دارد: «وابستگی روز افزون مخاطبان به شبکه های اجتماعی و صرف کردن زمان های طولانی برای انتشار پست، بازنشر پست های سایرین، لایک کردن و امتحان کردن سایر قابلیت هایی که شبکه های در اختیار آن ها قرار می دهند، نوعی از اعتیاد اینترنتی (INTERNET ADDICTION) به نام اعتیاد به شبکه های اجتماعی (SOCIAL MEDIA ADDICTION) به وجود آورده است. این اعتیاد به شبکه های اجتماعی عوارض روحی متفاوتی برای کاربران دارد که افسردگی، خجالتی شدن، گوشش گیری و تمایل به دوری از اجتماع و کاهش اعتماد به نفس از جمله این عوارض است. عوارضی که در پی تغییر وضعیت دوستان و یا ارتقای شغل و مدرک تحصیلی آن ها، و نیز مشاهده شادی ها نظیر تصاویر تعطیلات و تولید، ارزشگی دوستان برای فردی که چنین شرایطی ندارد به وجود می آیند، به عنوان مثال فردی که به رابطه ای پایان داده است در برابر تغییر وضعیت دوستش به نامزد یا متأهل احساس خوبی ندارد» [۴]. هانا کراسنوفا (HANNA KRASNOVA) از دانشگاه هومبولت (HUMBOLDT) برلین در این باره می گوید: «این که چه تعداد زیادی از افراد پس از سر زدن به فیسبوک احساس حسودی و در بی آن احساس تنهایی، سرخوردگی و عصبانیت می کنند ما را به شگفت آورده. بر مبنای مشاهدات ما برخی از این افراد در پی این موضوع فیسبوک را ترک کرده یا حداقل مدت زمان استفاده شان از این سایت را کاهش می دهند» [۴].

• مخاطرات و تهدید ها در فضای شبکه های اجتماعی

در این بخش در دو سطح ارتباطات در چارچوب روابط همسران و روابط والدین و فرزندان، به مسائل مطروحة در چارچوب مخاطرات و تهدید های شناسایی شده اشاره می شود:

۱- در ارتباط با روابط زناشویی و خانوادگی:

یکی از پرسش‌هایی که در زمینه‌ی تاثیر حضور در شبکه‌های اجتماعی بر مناسبات خانوادگی و زندگی زناشویی در عرصه‌ی ادبیات علمی علوم اجتماعی طرح شده، این است که "آیا شبکه‌های اجتماعی درجهت تقویت یا تضعیف نهاد/ ازدواج عمل می‌کنند". این گونه سوالات در پی شواهدی نظری این طرح شده است که به عنوان مثال، برخی محققان اظهار داشته اند که رسانه‌های اجتماعی تاثیر نسبتاً زیادی بر نرخ‌های طلاق داشته‌اند. نسبت‌های طلاق رو به افزایش است و شواهدی در دست است که نشان می‌دهد پایگاه‌های شبکه‌های اجتماعی نظری‌فیس بوک و مای اسپیس زمینه‌هایی برای عدم پای بندی به ازدواج فراهم آورده اند و به نرخ‌های بالاتر طلاق راه می‌گشایند [۵].

برخی معتقدند که وابستگی به شبکه‌های اجتماعی، ازدواج اینترنتی، طلاق، از هم پاشیدگی خانواده، بلوغ زور درس و اختلالات جسمانی را در کشورهای مختلف جهان از جمله امریکا و انگلیس به شکل قابل ملاحظه‌ای افزایش داده است [۴].

آمار در ایالات متحده نشان می‌دهد که در سال ۲۰۱۱ حداقل یک زوج از هر پنجاه زوج متاهل، آشنایی شان از طریق پایگاه‌های شبکه‌های اجتماعی شکل گرفته بوده است. این سایت‌ها، کارکردهای مختلفی دارند و تقویت پیوندهای صمیمانه نیز یکی از این کارکردها به شمار می‌رود. در عین حال، چهار مورد از هر پنج مورد وکلای مشاور در امور طلاق در امریکا نیز اظهار داشته اند که شاهد افزایشی در موارد طلاق مرتبط با شبکه‌های اجتماعی بوده اند [۷].

علاوه بر آن، سخن از این نیز رفته است که سایت‌های شبکه‌های اجتماعی فوق الذکر، همسران ناراضی یا ناخشنود را وسوسه می‌کنند تا در جست و جوی افراد دیگری (نظری دوستان، همکلاسی‌های سابق، دوستان صمیمی دوران کودکی، یادوستان جدیدی) برآیند که بالقوه زمینه‌ی خیانت به همسران فعلی افراد را فراهم کرده و برضد ازدواج عمل می‌کنند [۵]. به همین ترتیب، همسرانی که دچار سوء ظن یا بدگمانی می‌شوند اغلب تمایل پیدامی کنند که شبکه‌ی دوستی همسرشان را زیر نظر بگیرند، و مواجهه و کشف اطلاعاتی در مورد همسر، بعد از سالها اعتماد، می‌تواند تباہی به دنبال داشته باشد و زوجین را در مسیر مراحل قانونی منتهی به طلاق قرار بدهد [۵].

۲- در ارتباط با تاثیر شبکه‌های اجتماعی بر فرزندان و روابط بین نسلی:

در آغاز، کاربرد اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی، همچون سایر مظاهر تکنولوژی غربی تا مدت‌ها، در ایران هم مانند بسیاری کشورهای دیگر مورد تشویق و حمایت والدین قرار داشته است. در کتاب تاریخ اجتماعی رسانه‌های خوانیم: "مدرسه در همه کشورها، به خصوص کشورهای در حال توسعه، کودکان را به طور مثبت تشویق می‌کرد که از فن آوری‌های جدید استفاده کنند. مشتاقان از 'دنیای شگفت‌انگیز دیجیتال' سخن می‌گفتند، و از رعب انگیزی که اهمیت آموزش افراد ۱۳، ۱۴ ساله را در زمینه فن آوری دیجیتال مورد تأکید قرار می‌داد، درست مانند تأکیدی که در مورد آموزش زبان به نوجوان‌ها صورت می‌گرفت [۶]". در کتاب

تاریخ اجتماعی رسانه ها، همچنین می خوانیم: "اما رسانه های چاپی معمولاً بیشتر به خطرهای اینترنت برای کودکان می پرداختند تا فرصت هایی که اینترنت در اختیار آن ها قرار می داد. این رسانه ها انتظار داشتند که والدین از موضع آنها حمایت کنند. در ایرلند در سال ۲۰۰۴ آیریش تایمز به شرح گزارش پیماش هیئت مشورتی اینترنت پرداخت که نشان می داد اولیا به طور فراینده ای از خطرات اینترنت آگاه می شوند. پیماش مدعی بود که ۹ درصد کودکان چیزی را در اینترنت دیده اند که آن ها را ناراحت کرده است، ۱۳ درصد چیزی را دیده بودند که پدر و مادرشان دوست نداشتند آن ها ببینند و ۴۷ درصد والدین پرداختن به اینترنت را فعلیتی پر خطر برای بچه های خود می دانستند" [۶].

به تدریج اماده ایران نیز مانند برخی دیگر از کشورها، حساسیت هایی درخصوص کاربرد گسترده اینترنت و محتوای رسانه های دیجیتالی در میان مردم به وجود آمده است.

"پدیده هی شبکه های اجتماعی خرد فرهنگ نوجوانان و جوانان را تحت تاثیر خود قرارداده است و در عین حال، موجب بروز نگرانی هایی در میان والدینی که به واسطه هی عدم بهره مندی از سواد رسانه ای مدرن از دنیای نسل جوان دورافتاده اند، شده است که مدام از طریق رسانه ها، اخبار هراس برانگیزی هم درخصوص بروز مراحمت های فضای سایبری، تعرض به حریم خصوصی و هتك حرمت و مخاطرات این چنینی دریافت می کنند" [۸] و با توجه به گسترش روزافزون شکاف نسلی در شرایط عدم امکان گفت و گو یا مفاهeme با نسل

جدید نگاه و نگرش منفی در میان والدین به رسانه های جدید و شبکه های اجتماعی تشدید می شود.

نرگس مشعوف، جامعه شناس، اظهار نگرانی کرده است که: "شبکه های اجتماعی از طریق کاهش زمان ارتباط والدین با فرزندان و ایجاد افزایش زمان ارتباط با دوستان زمینه تاثیر پذیری بیشتری از همسالان در نوجوانان ایجاد می کند" [۹].

شبکه های اجتماعی تعامل فرزندان با والدین را نیز دگرگون کرده اند، بر اساس تحقیقاتی که پیرامون رابطه فرزندان والدین آن ها در فیسبوک انجام شده است؛ در حالی که در سنین سیزده تا هفده سالگی، ۶۵ درصد نوجوانان برای والدین خود درخواست دوستی ارسال می کنند، در سنین بالاتر این میزان به ۴۰ درصد کاهش پیدا می کند [۴]. همچنین در تعاملات بین فرزندان والدین، دختران بیشتر از پسران بر روی دیوار (WALL) والدین خود آیتم هایی را به اشتراک می گذارند، در حالی که پسران ترجیح می دهند بیشتر دریافت کننده باشند. همچنین در ارسال کامنت معمولاً این والدین هستند که ارتباط را غازمی کنند که با افزایش سن فرزندان نسبت انجام این کار افزایش پیدا می کند. با وجود محدودیت های سنبی، کودکان و نوجوانان با انتخاب سن بالاتر در شبکه های اجتماعی ثبت نام کرده و فعالیت می کنند، بدین ترتیب کودکان وارد دنیایی می شوند که پیش از این بزرگترهای نیز تجربه زندگی در آن را نداشته اند. بروز اختلالات جسمانی همانند چاقی، بی تحرکی، ضعف بینایی و بلوغ زودرس در کنار تبعات روحی و روانی متعدد همچون پرخاشگری، بی حوصلگی، گوشه گیری، مورد آزار قرار گرفتن و... از جمله تأثیرات شبکه های اجتماعی بر زندگی کودکان است (همان منبع).

در میان غفلت والدین، کودکان همراه با معصومیت کودکانه خود وارد فضای مجازی می شوند، اکثر کودکان درباره سوء استفاده هایی که در این محیط صورت می گیرد اطلاع نداشته و گمان نمی کنند طرف مقابل آن ها نه تنها یک دوست نیست بلکه حتی ممکن است فرد خطرناکی باشد [۴].

کودکان به سادگی اطلاعات هویتی و شخصی خود را زقبیل آدرس، تلفن، شماره حساب و سایر اطلاعاتی که مجرمان را ترغیب به سوء استفاده های مختلف از کودکان می کند در شبکه های اجتماعی به اشتراک می گذارند. کودکان و نوجوانان آسیب پذیرترین گروه سنی در مقابل آزار سایبری هستند. بیش از ۳۰ درصد نوجوانان مざحمت سایبری را تجربه کرده اند که درصد قربانیان دختر به طور طبیعی از پسران بیشتر بوده است چرا که دختران اغلب به واسطه روحيات لطیفشاں آسیب پذیرترند. مواجه با مهاجمان جنسی از بدترین اتفاقاتی است که ممکن است برای کودکان در شبکه های اجتماعی رخ دهد [۴].

• مروی بر جنبه های مثبت و منفی شبکه های اجتماعی

تحقیقات انجام شده در زمینه تاثیر شبکه های اجتماعی بر ساختار خانواده اغلب با تأکید بر گروه سنی نوجوانان انجام می شود. در زمینه منافع حاصل از مشارکت در شبکه های اجتماعی آنلاین گزارش شده است که: "حضور در شبکه های اجتماعی می تواند فرصت های برقراری روابط اجتماعی و دوستی یابی را برای فرزندان گسترش دهد، همان طور که به تقویت روابط فعلی شان کمک می کند، صرف نظر از این که این روابط با دوستانی در نزدیکی منزل شان یا در سراسر جهان برقرار شده باشد. به والدین توصیه شده است که نسبت به روابطی که فرزندانشان با دیگران برقرار می کنند مراقب و هوشیار باشند، اما در عین حال بدانند که گسترش روابط دوستی و عاطفی فرزندان شان به هرسیله ای که باشد مشتمل بر اینترنت، می تواند جنبه مثبت و مفیدی داشته باشد و نباید از گسترش ارتباطات اجتماعی فرزندان شان نگران باشند" [۱۵].

کودکان می توانند اعتماد به نفس و تجربیات مثبت، در جریان برقراری ارتباطات و تعامل با سایر افراد اجتماعی کسب کنند. کودکان همچنین منابع بیشتری از حمایت اجتماعی را کسب می کنند. نوجوانان در نتیجه ارتباطات وسیعی که پیدا می کنند دامنه اطلاعات و معلومات شان و آشنایی شان با ایده ها و افکار متنوع گسترش می یابد. در عین حال، فرزندان می توانند در شرایطی که اقوام و دوستان شان در فاصله های دور از ایشان زندگی می کنند ارتباط خوبی را با ایشان از طریق شبکه های اجتماعی حفظ کنند و از میزبانیات روابط خویشاوندی بپرسند [۱۰].

در زمینه تاثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر رابطه والدین و فرزندان، دو مجموعه نظریه موافق و مخالف شناسایی شده اند. در نظریه اول، شبکه‌های اجتماعی به دلیل افزایش معاشرت پذیری و کسب تجربه‌های اجتماعی برای نوجوانان دارای نقش مشتبی است و یکی از استدلال‌های محققان موافق نیز به ساختار خانواده در جوامع مدرن اشاره می‌کند که محدودیت‌های بیشتری برای برقراری ارتباط و حمایت از اعضای خود دارد. طرفداران این نظریه همچنین نوع روابط خانوادگی را در استقبال از شبکه‌های اجتماعی موثر می‌دانند و براساس تحقیقات آن‌ها، کیفیت مناسب ارتباط با شبکه‌های اجتماعی می‌تواند باعث تقویت رابطه

۱. اصطلاح مزاحمت سایبری (CYBER BULLYING) به سوء استفاده از فناوری های ارتباطی نظیر اینترنت برای صدمه زدن به افراد نسبت داده می شود. ارسال پیام های تهدید آمیز، انتشار شایعه، قراردادن عکس ها و اطلاعات شخصی، جعل هویت، هک کردن حساب کاربری و قراردادن تصاویر مستھوچ: آن، هتک حرمت، توهین و تحقیق و سوء استفاده حنسه، از حمله مزاحمت های سایبری است.

با پدرو مادر شود، زیرا ارتباطات آنلاین نقش مکملی در توسعه رفتارهای معاشرتی نوجوانان ایفا می‌کند^[۱۱]. یکی دیگر از استدلال‌های این نظریه این است که ارتباط با شبکه‌های اجتماعی آنلاین غالباً در محیط خانه انجام می‌شود و فرزندان همچنان فرصت ارتباط چهره به چهره با والدین را دارند (همان منبع). این محققان به والدین توصیه می‌کنند به جای نقش محدود کننده به دلیل نبود شناخت از فضای آنلاین و نوع ارتباطات فرزندان در این محیط، با افزایش توانایی‌های خود، نقش کنترلی - نظارتی داشته باشند. تحقیقات این گروه ثابت می‌کند نوجوانانی که دارای روابط اجتماعی ضعیفی هستند تمایل کمتری برای استفاده از ایمیل و پیام رسانی نشان می‌دهند. علاوه بر این براساس فرضیه جبران اجتماعی، استفاده از این شبکه‌ها باعث کاهش افسردگی در افرادی می‌شود که دارای فقرمنابع اجتماعی هستند (همان منبع).

گروه دوم که بر تاثیر منفی شبکه‌های اجتماعی تاکید دارد، معتقدند که شبکه‌های اجتماعی زمان ارتباط با والدین برای فرزندان را کاهش می‌دهند، در حالی که زمان ارتباط با دوستان افزایش پیدا می‌کند. درنتیجه فرزندان به جای تاثیرپذیری از خانواده متأثر از رفتارهای انتخابی در گروه همسالان می‌شوند. محققان این گروه در تشریح نظریه‌های خود به نقش حیاتی تعامل فرزندان با والدین برای رشد سالم آن‌ها اشاره می‌کنند که می‌توانند تحت تاثیر اینترنت و شبکه‌های اجتماعی به عنوان یک رسانه قرار گیرد. زمان ارتباط با دوستان در این شبکه‌ها لزوماً دارای پیامدهای منفی نیست، زیرا غالب صرف تفریح و سرگرمی می‌شود، درحالی که زمان ارتباط با خانواده برای توسعه شناختی - جسمی و همچنین توسعه اجتماعی فرزندان ضروری است. این محققان دریافته‌های خود مشخص کرده اند که ارتباطات آنلاین در دراز مدت به دلیل ایجاد رضایت روانی در نوجوانان باعث کاهش تعامل آن‌ها با خانواده خواهد شد، زیرا ارتباط با خانواده برای نوجوانان دارای اولویت پایین تر و جذابیت کمتری نسبت به تعامل با همسالان است. ضمن این‌که نوجوانان برای حفظ و ارتقای روابط اجتماعی خود حاضر به افشاء اطلاعات و اشتراک داده‌هایی مانند عکس و فیلم نیز هستند^[۱۱].

• راهکارها

در این بخش به شیوه‌هایی که می‌توان از امکانات شبکه‌های اجتماعی در جهت تاثیرگذاری مثبت بر تعاملات خانوادگی بهره‌گیری کرد به تفکیک دو سطح رابطه‌ی میان همسران و میان والدین و فرزندان اشاره می‌شود:

۱- در ارتباط با رابطه همسران در خانواده:

در قبال این سوال که چگونه می‌توان از رسانه‌های اجتماعی برای تقویت نهاد ازدواج استفاده کرد؟ بنا به پاسخی که نیل پستمن NEIL POSTMAN در کتاب خود تحت عنوان (تکنوبولی TECHNOPOLY: تسیل فرهنگ در برابر تکنولوژی) ارائه داده است^[۱۲]: " فناوری، هم خیر است و هم شر BOTH A BURDEN AND A BLESSING نه این است که" یا این یا آن " بلکه هم/ین و هم/آن ". او معتقد است این امر، به ویژه در ارتباط با شبکه‌های اجتماعی صادق است. مخاطرات و مشکلاتی وجود دارند که زوجین متاهل لازم است از آن‌ها آگاه باشند، اما این مخاطرات تمام داستان نیستند. درست مانند این است که بگوییم تلفن‌های همراه، آی‌پادها و سایت

های رسانه‌ای اجتماعی نظیر فیس بوک و تؤیت، هنگامی که توام با سنجیدگی، عقل و ملاحظه و بصیرت مورد استفاده قرار بگیرند، می‌توانند در حکم ابزاری موثر در جهت استحکام ازدواج، گسترش شبکه‌ای ارتباطی دوستانه، و پرورش احساس سودمند و سالم ارتباط اجتماعی برای زوجین عمل کنند. شرخی از پیشنهاداتی که درجهت تقویت رابطه‌ی زناشویی و روابط و مناسبات بین اعضای خانواده، از طریق کاربرد امکانات شبکه‌های اجتماعی، در سطح کشورهای توسعه یافته ترمطّح شده شامل موارد زیراست [۱۳]:

● پیوستگی ارتباط:

رسانه‌های اجتماعی می‌توانند به بهترین شیوه در خدمت استحکام ازدواج و خانواده عمل کنند، زمانی که از آن‌ها برای حفظ و تداوم ارتباط میان همسران در طول ساعات کار روزانه یا زمانی که یکی از زوجین در سفر به سرمهی برد استفاده شود. هر یک از همسران، هنگامی که بنا به شرایط کاری دور از هم هستند همواره می‌توانند از طریق صفحه‌ی فیس بوک به سهیم شدن تجارب جدیدی که برایشان حاصل می‌شود با اعضای خانواده خود پیروزی داشته باشند و حس همبستگی متقابل شان با اعضای خانواده را تقویت کنند. در اعضای خانواده، این حس را برمی‌انگیزد که همواره در کسب تجربیات جدید در زندگی با او همراه‌اند.

هنگامی که امکان شریک شدن در سفر، برای همسر یا سایر اعضای خانواده فراهم نباشد، در ارتباط بودن به واسطه شبکه‌های اجتماعی، این فرصت را برای افراد پدید می‌آورد که هر آن‌گاهی، با ارسال یادداشتی و پیامی، برای شریک زندگی و اعضای خانواده یادآور شوند که به یادشان هستند و به این ترتیب، هم از فاصله‌های می‌کاهد و بعد مکان را جبران می‌کند و هم بر صمیمیت ارتباطات خانوادگی می‌افراید.

امتیاز دیگر این حفظ ارتباط در فضای مجازی، مثلاً در قالب فضایی مثل فیس بوک، برای افراد این است که فرد این امکان را هم پیدا می‌کند که با تبادل پیام‌هایی که عملاً در معرض دید عموم قرار دارند، در مواردی که همسرش به دستاورد یا موقفیت چشم‌گیری هم در جریان کار و فعالیتش دست یافته، به ستایش و تحسین شریک زندگی اش پردازد و به اعتماد به نفسش بیفزاید و موجبات رضایت خاطرش را فراهم کند.

● گسترش روابط:

شرخی تحقیقات نشان داده است که رسانه‌های اجتماعی، هنگامی که از آن‌ها به درستی استفاده شود، نه تنها جایگزین روابط چهره‌به چهره بین افراد می‌شوند بلکه در عمل به روابط صمیمانه شدت و عمق بیشتری می‌بخشنند و لایه‌های جدیدی را نیز به مناسبات صمیمانه و درک متقابل افرادی که دارای روابط عاطفی هستند اضافه می‌کنند و با سهولت و صراحتی که در انتقال منظور و معنا ایجاد می‌کنند باعث کاستن از ضرورت مقدمه چینی های طولانی می‌شوند که در مکالمات رو در رو دست و پاگیرمی شوند. این ویژگی کاربردی تبادل پیام در فضای شبکه‌ای اجتماعی حتی زمینه برقراری ارتباطات دوستی و خانوادگی گسترش‌های تری را نیز به خوبی فراهم می‌کند.

● تعاملات و مناسبات شفاف و روشن:

همسران و اعضای خانواده که در سطح شبکه‌های اجتماعی نظیر فیس بوک با سایر دوستان در ارتباط قرار

می‌گیرند، در شرایطی به تبادل پیام‌های دوستی می‌پردازند که حلقه‌های جمعی وسیع تری از افراد، از پیام‌های جاری موجود مطلع می‌شوند، این امر می‌تواند درجهٔ رفع نگرانی یا سوءتفاهم‌های احتمالی عمل کند و نوعی شفافیت در مناسبات بین‌گروه‌های دوستی و ارتباطی افراد ایجاد کند که به ویژه هنگامی که والدین در خصوص مناسبات دوستی فرزندان شان کنجکاویانگران اند مفید واقع شود. به این ترتیب هم همسران و هم والدین از حیطه‌ی مناسبات دوستی و تعامل افراد با اعضای خانواده شان مطلع و مطمئن می‌شوند.

• حمایت اجتماعی:

موفق ترین و سالم ترین ازدواج‌ها آن دسته‌اند که در پیوند با گروه حمایتی سالمی قرار داشته باشند. زوج‌ها هر کدام نیاز به این دارند تا با زوج‌های دیگری در ارتباط سالم و دوستی قرار بگیرند و رسانه‌های جمعی، ابزاری موثر برای این شبکه سازی است به این ترتیب که می‌توانند وسیله‌ای باشند برای گروه وسیعی از افراد که علایق مشترکشان را شناسایی کنند و در شکل‌گیری و سازماندهی فعالیت‌های جمعی دوستانه و خانوادگی نقش داشته باشد و در مجموع، کمکی است برای زوجین تا بتوانند در برنامه‌هایی مشارکت فعال داشته باشند که به سلامت اجتماعی شان یاری می‌رساند.

۲- در ارتباط با رابطه‌ی والدین و فرزندان (بین نسلی):

"سید رضا نقیب‌السادات" جامعه‌شناس و استاد ارتباطات، نقش خانواده را اهرمی نظراتی و کنترلی مهم برمی‌شمارد و در مورد تأثیر این نهاد در کاربری شبکه‌های اجتماعی می‌گوید: "خانواده از عوامل دیگر اجتماعی مانند گروه هم‌سالان، رسانه یا گروه‌های رسمی مانند نهاد آموزش و پژوهش و دانشگاه در مواجهه با فناوری‌های جدید، نقش موثرتری دارد. مثلاً خانواده با نظارت داخلی و با امکاناتی که در اختیار افراد قرار می‌دهد، مانند هزینه‌ای که برای تجهیزات یا استفاده از خدمات اینترنت پرداخت می‌کند، می‌تواند کنترل هم داشته باشد"^[۳]. وی معتقد است: "خانواده‌های مذهبی با ارزش‌های دینی امکان نظارت بیشتری دارند، پس آسیب در آن‌ها کمتر است و بالعکس در خانواده‌هایی با حضور کمربندگار ارزش‌های مذهبی، آسیب‌های بیشتری را مشاهده می‌کنیم"^[۳]. نرگس مشغوف، جامعه‌شناس، نیز تأکید داشته است که: "مدیریت و کنترل مناسب خانواده‌ها در نحوه ارتباطات فرزندانشان و همچنین برقراری تعامل سالم و دوستانه با آنها به خصوص در سنین نوجوانی در برخورد با تأثیر منفی این شبکه‌ها، حائز اهمیت است"^[۹]. نقیب‌السادات، نیز معتقد بوده است: "ما باید به شبکه‌های اجتماعی به چشم یک فرصت نگاه کنیم به شرطی که بتوانیم آن را مدیریت کنیم، عناصر آن را بومی کنیم و متناسب با شرایط و فرهنگ خودمان از آن استفاده کنیم. وی با تأکید بر لزوم ایجاد قوانین رسمی در کنار قوانین نانوشته اجتماعی، نقش خانواده و نهادهای رسمی را مهم ارزیابی می‌کند و می‌گوید: ممکن است تنبیه به صورت مستقیم وجود نداشته باشد، ولی اخم و ناراحتی والدین نوعی تنبیه و نظارت است. لذا هم به آن قانون احتیاج داریم و هم به نظارت خانواده که این نظارت شامل تشویق و پاداش هم می‌شود و فقط تنبیه نیست. شبکه‌های اجتماعی می‌توانند یک امکان خوب برای توسعه فرهنگ، آموزش و بسط بهداشت باشند"^[۳].

«رهیافت»

همان طورکه نقیب السادات نیز اشاره داشته است: "شبکه‌های اجتماعی با ورود به دنیای رایانه‌ای و عصر دیجیتال، شکل جدیدی پیدا می‌کند ولی این شبکه‌ها درگذشته هم بوده و درواقع همان نظام‌های جمعی گذشته هستند که معرف پیوندها و گره‌های مختلف افراد با یکدیگر تحت یک عنوان واحد است[۳]. بنابراین در جمع بندی می‌توان گفت که تعاملات در فضای شبکه‌های اجتماعی مجازی نیزکه روی دیگر مناسبات در فضای ارتباطی زندگی واقعی هر چند با ویژگی‌های خاص خود در زمینه‌ی شدت و گستره‌ی ارتباطی و رفع موانعی چون بعد مکان و درنتیجه، دسترس پذیری تسهیل یافته تری است افراد را به گونه مشابهی در معرض آسیب‌های مرسوم زندگی مدرن قرارمی‌دهد و حضور فعال در صحنه‌ی تعاملات شبکه‌های اجتماعی مجازی نیز، مستلزم نظارت‌های اجتماعی متعارف و اعمال تمھیداتی در جهت حفظ سلامت روابط اجتماعی است همان‌گونه که کمابیش در شرایط مناسبات در شبکه‌ی روابط غیر مجازی صادق است.

منابع:

الف-فارسی

[۲] نمک دوست، حسن (۱۳۹۱) مقدمه مترجم، در کتاب ایسا بریگز و پیتر برک، تاریخ اجتماعی رسانه ها، از گوتبرگ تا اینترنت، ترجمه حسن نمک دوست تهرانی، تهران: انتشارات همشهری.

[۳]. مدیریت خانواده؛ لازمه برخورد با شبکه های اجتماعی ، کد خبر: ۹۸۷۸، تاریخ انتشار: ۱۳ اسفند ۱۳۹۰ - ۱۵:۱۳

<HTTP://WWW.GERDAB.IR/FA/NEWS/9878/>

[۴]-سبک زندگی کاربران شبکه های اجتماعی,کد خبر: ۱۴،۱۹۵۷۸۲ فوریه ۹۲
<HTTP://WWW.MASHREGHNEWS.IR/FA/NEWS/195782/>

[۶]-بریگز، ایسا، و برک، بیتر (۱۳۹۱) تاریخ اجتماعی رسانه ها، از گوتبرگ تا اینترنت، ترجمه حسن نمک دوست تهرانی، تهران: انتشارات همشهری .

[۹]-باشگاه خبرنگاران (۱۳۹۱) "سهم شبکه های اجتماعی در تضعیف روابط خانوادگی"， کد خبر: ۳۶۲۷۹۸۸، چهارشنبه ۱۱ اردیبهشت ۱۳۹۲

<HTTP://WWW.YJC.IR/FA/NEWS>

[۱۱]. بد و خوب شبکه های اجتماعی را بدانیم / کد خبر: ۴۷۸۷۴۷، تاریخ انتشار: ۱۴ اسفند ۱۳۹۰
<HTTP://WWW.IRANVIJ.IR>

ب- انگلیسی

[1]- <HTTP://WWW.CYBERCONF.IR/STATICPAGESI/INTRODUCTION.ASPX>

[12]- POSTMAN, NEIL (1993). TECHNOLOGY: THE SURRENDER OF CULTURE TO TECHNOLOGY. NEW YORK: VINTAGE BOOKS.

[13]- [HTTP://WWW.SAFAMILY.ORG.ZA/INDEX.PHP?SHOWCONTENT&GLOBAL\[UID\]=17404-%28STRENGTHENING-YOUR-MARRIAGE%29-HOW-CAN-WE-USE-SOCIAL-MEDIA-TO-STRENGTHEN-OUR-MARRIAGE?](HTTP://WWW.SAFAMILY.ORG.ZA/INDEX.PHP?SHOWCONTENT&GLOBAL[UID]=17404-%28STRENGTHENING-YOUR-MARRIAGE%29-HOW-CAN-WE-USE-SOCIAL-MEDIA-TO-STRENGTHEN-OUR-MARRIAGE?)

[5]- <HTTP://WWW.CORONADIVORCE.COM/DIVORCE-BLOG/2012/JANUARY/THE-EFFECTS-OF-SOCIAL-NETWORKING-ON-A-MARRIAGE.ASPX> (POSTED ON JAN 30, 2012)

[7]- <HTTP://WWW.DESERETNEWS.COM/ARTICLE/865576858/SOCIAL-MEDIA-IM-PACTS-REAL-RELATIONSHIPS.HTML?PG=ALL>

[8]- <HTTP://WWW.EDUCATION.COM/REFERENCE/ARTICLE/PROS-CONS-SOCIAL-NETWORKING-TEENAGERS/>

[10]- <HTTP://WWW.PARENTFURTHER.COM/TECHNOLOGY-MEDIA/SOCIAL-NETWORKING/BENEFITS>

